

met den toestand in Holland, een juisten blik en grondig begrip van al de belangen. ... Hoe zouden wij wenschen U hier *allen* te hebben, ten einde de geestelijke en nationale en kerkelijke alliantie met dit voortreffelijke volk praktisch te bevestigen en, met den zegen van Boven, vruchtbaar te maken. Zulk een (alles behalve clericale maar) *kerkelijke kerk* ziende, zou zelfs een zoo weinig kerkelijk man als ik ben bekeeren.

Het deed bij hem de overtuiging toenemen 'dat *kerkelijk leven* iets zeer denkbars ook nog in onzen tijd en in ons land is', en het wekte bij hem te meer het verlangen naar een kerkelijk *réveil* in Nederland: 'Ach dat er in ons Holland iets dergelijks gezien werd...'.<sup>61</sup>

Het Schotse Seminarie bleek overigens ondanks alle inspanningen niet levensvatbaar: in 1861, een jaar na de dood van Da Costa, werd het opgeheven. Voor Capadose was de gang van zaken van meet af aan enigszins onbevredigend geweest. In november 1852 schreef hij aan Da Costa:

Gij zult in The Witness het rapport van de Deputatie van de Vrije Schotsche Kerk gelezen hebben: ik kan niet ontveinzen dat ook bij mij wel iets treurigs in 't gevoel is, dat de geheele inrichting zoo niets Nationaal in 't gevoel is en zoo geheel onder *tutelage* van de Vrije Kerk van Schotland en waarlijk zoo voorgesteld als of er geen leven in Holland was maar dat dit nu door de Schotsche invloed zal opgewekt worden.<sup>62</sup>

Uiteindelijk was hij geen tegenstander van het Seminarie, maar de houding van Schwartz zinde hem toch niet geheel, zoals blijkt uit een brief van 1859:

In de wijze waarop Schwartz hetzelve [het Seminarie] als een present aan de Schotsche kerk of liever aan een Schotsche missie in Holland heeft weten te verbinden, is iets, dat minder mijne sympathie heeft.<sup>63</sup>

Vanaf 1856 verrichtte Schwartz zijn arbeid onder de Joden vanuit de 'Schotse Zendingskerk' (de voormalige 'Franse Komedie' aan de Binnen-

61. Da Costa aan Groen, Edinburg(h), 23 mei 1855, *Brieven van Mr. Isaïc da Costa*, II, Amsterdam, 1873, 371v.

62. Capadose aan Da Costa, 26 nov. 1852, Réveil-Archief, Verz. Da Costa.

63. Capadose aan Da Costa, 14 juli 1859, Réveil-Archief, Verz. Da Costa.